

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 25.09.2020 Kabul/Accepted: 12.11.2020

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 113-134

ANADOLU AJANSININ TÜRK RADYOCULUĞUNA KATKILARI

Hilmi BENGİ¹

Öz

Türkiye’de radyoculuk alanındaki ilk denemeler 1920’lerde başlamış, profesyonel anlamda radyo yayıncılığına 1927 yılında geçilmiştir. İlk radyo yayını devlet tarafından değil, devlet desteğiyle kurulmuş bir anonim şirket tarafından yapılmıştır.

Türkiye’de 10 yıl süre ile radyo yayıncılığı yapma izni verilen Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi 6 Ocak 1926 tarihinde kurulmuştur. Şirketin en önemli ortaklarından biri 1920’de Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından kurulan, 1925’te Anonim Şirket haline getirilen Anadolu Ajansı (AA)’dır. Başlangıçta Türk Telsiz Telefon AŞ’nin Yönetim Kurulu Başkanı ile Başkan Yardımcısı aynı zamanda Anadolu Ajansının da Yönetim Kurulu üyeleridir. Şirketin üçüncü yılında her iki kurumda da yönetim değişmiş, başlangıçtaki aktif ilişkinin yerini daha mesafeli bir duruş almıştır. Yaklaşık iki yıl daha her iki kuruluşun finansal sorunları yüzünden inişli çıkışlı devam eden ilişki, daha sonra tamamen pasif bir hale bürünmüştür. Bununla birlikte AA’nın başından beri var olan habercilik hizmeti aksamadan devam etmiş, hatta şirket sonrasında daha da gelişmiş, bu hizmet dolayısıyla radyo bültenleri “Ajans” diye anılır olmuştur.

Anadolu Ajansı Türkiye’de özel radyoculuğun başlaması ile birlikte Radyo Anadolu adıyla yeni bir radyo girişiminde bulunmuşsa da bu deneyim de maddi sorunlar yüzünden başarılı olamamıştır. Ancak Ajans, radyolara özel haber bülteni uygulaması ile Türk radyoculuğuna olan katkılarını sürdürmüştür.

Bu makale, Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Kararları, Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve dönem basını taranarak ve konu ile ilgili bilimsel çalışmalar gözden geçirilerek hazırlanmıştır. Böylece Ajansın Türk radyoculuğuna katkıları ağırlıklı olarak birinci el kaynaklar üzerinden aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu Ajansı ve Türk Telsiz Telefon Şirketi, AA ve TTTAŞ, Anadolu Ajansı ve Radyo, AA ve Radyo, Türkiye’de Radyoculuğun Başlaması, ARG, Radyo Anadolu.*

Contributions of Anadolu Agency to Turkish Radio Broadcasting

Abstract

The first radio experiment began in the 1920s in Turkey. Professional radio broadcasting started in 1927. The first radio broadcast was not made directly by the state, but by a state-sponsored joint stock company.

The first radio broadcast license in Turkey was given to a private company. This company is the Turk Telsiz Telefon AŞ (Wireless Telephone Company), which was established on January 6, 1926. One of the most important partners of the company is Anadolu Agency (AA), which was founded by Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) in 1920 and became a joint stock company in 1925, a hundred years before the preparation of this article. AA's partnership in this foundation was active for the first 5 years. Later, this relationship was weakened due to financial problems. However, AA's contribution to Turkish radio broadcasting continued by providing news services. Due to this service, radio bulletins were called "Agency" among the public.

¹ Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Rektör Danışmanı, hilmibengi@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0527-138X

When the establishment of private radios became legal in the 90s, Radyo Anadolu was established by Anadolu Agency. This attempt was also not successful. However, the Agency continued to contribute to radios with the news bulletins it always prepared.

This article has been prepared using mainly primary sources, Anadolu Agency Board of Directors resolutions, Presidential Archive and the press of the period were examined.

Keywords: *Anadolu Agency and Wireless Telephone Company, Anadolu Agency and "Türk Telsiz Telefon AŞ", Anadolu Agency and Turkish Radio Corporation, Anadolu Agency and Radio, Wireless Telephone Company, History of Turkish Radio, Start of Radio Broadcasting in Turkey, Radio Anadolu.*

Giriş

Radyo, dünya nüfusunun yüzde 95'ine ulaşabilme kapasitesiyle günümüzde dünyanın en yaygın kitle iletişim aracıdır. Yayıncılık yönüyle değerlendirildiğinde özellikle televizyona göre çok daha basit ve ucuz bir verici ile düşük maliyetlerle dinleyicisine ulaşım sağlayabilmektedir. Dinleyici açısından bakıldığında ise taşınabilme özelliği olan, büyük maliyetler gerektirmeyen, elektrik bulunmayan ortamlarda da çalışabilme özelliğine sahip, günümüzde internetin yardımıyla hem hacim olarak daha da küçülebilen, mobil telefonlarda, akıllı saatlerde bir uygulama haline gelen, dünyayı cebimize sığdıran bir aygıttır radyo. Televizyonun icadından sonra etkisini yitireceği ileri sürülmesine rağmen radyo, fiyat, taşınabilir olma ve kolay erişilebilme avantajlarıyla varlığını sürdürmüştür. Sosyal medyanın konvansiyonel medyayı tehdit edecek kadar palazlandığı günümüzde radyo, internetin sağladığı imkânları da kullanarak direncini korumakta, varlığını ve etkisini sürdürmeyi başarmaktadır.

Radyonun, XIX. Yüzyılın sonlarına doğru, İtalyan Guglielmo Marconi tarafından icat edildiği kabul edilirse de birçok buluş gibi radyonun keşfinde de doğduğunda bir Osmanlı vatandaşı olan Sırp Nicola Tesla'nın imzası olduğundan söz edilir. (Öz, 2018, s. 43) İlk programlı radyo yayını Kasım 1920'de Amerika'da Pittsburg'da KDKA adlı istasyonda yapılmıştır. Radyo yayınları Amerika'dan sonra hızla diğer ülkelere de yayılmıştır. İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği 1922 yılında, Almanya ise 1923 yılında yayınlara başlamıştır (Aziz 2013, s. 39).

Türkiye'nin de radyo yayınına başladığı 1927 yılında radyo yayınları tüm dünyaya yayılmıştır. Radyodan, 2. Dünya Savaşı sırasında özellikle Almanlar tarafından bir propaganda aracı olarak yararlanılmıştır. Savaşın ardından Birleşmiş Milletler tarafından da 13 Şubat 1946'da bir radyo istasyonu kurulmuştur. Daha sonra UNESCO tarafından Dünya Radyo Günü olarak ilan edilen bu tarihte her yıl farklı temalarla tüm dünyada yapılan etkinliklerle radyonun hayatımızdaki yeri ve önemi hatırlanmaktadır.

Türkiye'de profesyonel anlamda radyo yayıncılığı için ilk girişim, şirket yapısına geçtiği 1925 yılında Anadolu Ajansı tarafından yapılmışsa da bu gerçekleşmemiş; bir yıl sonra, sadece bu amaçla AA'nın da iştiraki ile Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) kurulmuştur. Devletten aldığı 10 yıllık imtiyazla bir yayıncı kuruluş tekeli durumunda olan TTTAŞ, özel tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte şirketin

kurumsal ortakları Türkiye İş Bankası ve Anadolu Ajansı (AA) kuruluşları ve hisse durumları itibariyle “*milli kurumlar*”dır. TTTAŞ’ın ikisi milletvekili olan bireysel ortakları da hükümetin itimat ettiği isimlerdir. Benzer yöntem, TTTAŞ’den bir yıl önce Anadolu Ajansı’nın şirket haline getirilmesi sırasında da uygulanmıştır.

Milli Mücadele sırasında yeni Türk devletinin milli haber kuruluşu olarak 6 Nisan 1920’de Hey’eti Temsiliye Reisi Gazi Mustafa Kemal tarafından kurulan Anadolu Ajansı, 1925 Mart’ında Anonim Şirket haline dönüştürülürken, hisselerinin yarısını dönemin Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras) Bey almış¹; diğer yarısı ise yönetim kurulunu oluşturan, idarenin itimat ettiği gazeteci kökenli milletvekilleri ve diğer kurucular arasında pay edilmiştir.² Dolayısıyla Anadolu Ajansının statüsünün, Türk Telsiz Telefon AŞ’nin kuruluş yapısında ilham kaynağı oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AA gibi TTTAŞ de bir devlet kurumu olarak değil, hukuken özel tüzel kişilik statüsünde bir müessese olarak vücuda gelmiştir. Ancak “*itimada mazhar*” kişiler tarafından oluşturulan bu “*özel şirket*”in hükümet nezdinde “*özel*” bir yeri vardır; 10 yıl süreyle yayın imtiyazı verilerek kollanıp gözetilen şirkete, dara düştüğünde maddi destek sağlanmıştır.

Ülkemizde radyonun tarihsel gelişimi ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Bu durum biraz da ilgili kurumlara dair orijinal belgelerin ya bulunmaması ya da tasnif edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Radyo yayınlarını başlatan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) imtiyaz süresi dolduktan sonra adeta buharlaşmıştır. Uygur Kocabaşoğlu da “*Şirket Devletinden Devlet Radyosuna*” adlı çalışmasında birinci el kaynaklara ulaşmada yaşadığı güçlükten yakınmaktadır. Bu makalede, ülkemizde bir asırdır habercilik hizmeti veren Anadolu Ajansı’nın Türkiye’de radyoculuk faaliyetinin başlaması ve gelişmesindeki rolü ve Türk radyoculuğuna olan katkısı, Ajans arşivinde bulunan birinci el kaynaklarla açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma hazırlanırken, AA’nın 1926-1937 Genel Kurul ve Yönetim Kurulu kararları ve haberleri incelenmiş, diğer kamu kaynakları ve dönem gazeteleri taranmış; konu ile ilgili daha önce yapılmış bilimsel çalışmalar gözden geçirilmiştir. Ocak 1929’a kadar Osmanlı alfabesi ile yazılmış olan kararlar tarafımızdan okunmuş ve değerlendirilmiştir. Türk Radyoculuğunu başlatan şirketin en önemli ortaklarından olan Anadolu Ajansı’ndaki belge ve kayıtların gün yüzüne çıkarılmasıyla, bu alandaki bilimsel çalışmalarda eksik kalan bir parçanın tamamlanması amaçlanmıştır.

Türkiye’de İlk Radyo Yayıncılığı

Türkiye’de amatör telsizciler tarafından 1921’de başlatılan ilk radyo denemeleri iki yılda olgunlaşmış ve halka açık ilk radyo deneme yayını 19 Mart 1923 tarihinde Dârülfünûn (İstanbul Üniversitesi) Öğretmen Okulu’nun bodrumunda, davetliler ve basın huzurunda “*Telsiz telefon tecrübeleri*” adı altında yapılmıştır. Müzik yayını şeklindeki bu deneme yayını Dârülfünûn önünde toplanan halk tarafından dinlenmiştir. (Tevhîd-i Efkâr, 1923)

¹ Aras, daha sonra hisselerini Maliye Bakanlığı’na devretmiştir.

² Anadolu Ajansı’nın 11 kurucu ortağından 7’si ajansın ilk yönetim kurulunda görev almışlardır. Bunların da 5’i milletvekilidir. TTTAŞ’ın kuruluşunda da benzer bir yapı söz konusudur.

Türkiye’de profesyonel anlamda ilk radyo teşebbüsü bu amatör radyoculuk deneyimlerinden kısa bir süre sonra başlamıştır. Bu girişime öncülük eden milli mücadele döneminde ağabeyleri Celal Nuri ve Suphi Nuri Beylerle İleri gazetesini çıkarmış olan (1918-1924) karikatürist, gazeteci Sedat Nuri (İleri) Bey’dir. Aynı zamanda girişimci bir mühendis olan İleri, 1926 yılında telsiz meraklısı akrabası emekli muhabere Yüzbaşı Hayrettin’e, (Hayreden) İş Bankası ve Anadolu Ajansı ile kurduğu temaslardan olumlu sonuçlar aldığını bildirmiştir (Yazıcı, 2000, s. 1). Dönemin şartları göz önüne alındığında kabine içinde bile radyo kurulmasına muhalefet edenlerin olduğu bir sırada Anadolu Ajansı ve İş Bankasının Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet Paşaların muvafakatini almadan böyle bir girişime destek olma kararı alacaklarını sanmıyoruz. Zira İş Bankası’nın başında Umum Müdür sıfatıyla Gazi Mustafa Kemal’in yakın arkadaşı Mahmut Celal (Bayar) Bey bulunmaktadır. Anadolu Ajansı’nın o tarihteki yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğunu Gazi’ye yakınlıkları ile bilinen gazeteci kökenli milletvekilleri oluşturmaktadır. Meclis-i İdare Reisi (Yönetim Kurulu Başkanı) Kars Mebusu Ağaoglu Ahmet Bey’dir. İdare Meclisi İkinci Reisi Mahmut Bey (Soydan) Siirt, âzalardan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey Mardin, Falih Rıfkı (Atay) Bey Bolu, Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey Afyonkarahisar mebusudur. Diğer üyeler de Ajans Müdür-i Umûmisi (Genel Müdürü) Alâettin Bey ve İstanbul Mümessili Ethem Hidayet (Akımsar) Bey’dir.

Bu konuda köklü bir girişim başlatmanın ancak devlet desteği ile olabileceği görüşünden hareketle konu Hayrettin Bey tarafından Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’e açılmış ve Cumhurbaşkanı da derhal istasyon kurulması talimatını vermiştir. Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ve İçişleri Bakanı Cemil (Uybadın) Bey de radyo yayınlarının başlatılmasına destek olmuşlardır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 48).

Radyonun Yasal ve Teknik Altyapısı

Bu alanda o dönemde telgraf hatları üzerinden radyo yayını yapıldığı için Telgraf ve Telefon Kanununun çıkarılması ilk adımı oluşturmuştur. 406 sayılı Kanunun birinci maddesinde; Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde telgraf, telefon tesis ve işletmesinin hükümetin “*taht-ı inhisarında*” olduğu, bu tekelin uygulama yetkisinin ise sadece PTT idaresine tevdi edildiği belirtilmiştir. Kanunun özellikle 2. ve 3. maddeleri telgraf, telsiz ve telefon istasyonlarının yapımı ve işletilmesi için söz konusu tekelden muafiyet şartlarını düzenlemektedir. İkinci maddenin son fıkrasında “*telsiz telefon*” ifadesinin geçmesi, telgraf ve telefon altyapısı hazırlanırken radyo yayınlarının da dikkate alındığını göstermekte, bu amaçla kurulacak şirketlere imtiyaz devrine kapı aralanmaktadır (Resmi Cerîde, 1924).

Nisan 1924’te telsiz, telefon ve telgraf tesisi için önemli bir yatırım yapılmıştır. “*Bir telsiz tesisatı vücuda getirmek ve telefon şebekesi yapılmak ve telgraf binası inşa edilmek*” üzere bir milyon lira tahsisat ifâsına dair *lâyiha-i kanuniye* (kanun tasarısı) İcra Vekilleri Hey’eti (Bakanlar Kurulu) tarafından 13 Nisan 1340 (1924) tarihinde kabul edilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [CA] 1924a). Her ne kadar

bu kararnamede o zamanki adıyla “*telsiz telefon*” yayınından söz edilmiyorsa da bu yatırım, radyo için de teknik altyapı hazırlamıştır.

Radyo kurulması için atılan ilk adım bir yönetmelik hazırlanması olmuştur. Dahileye Vekâletinin (İçişleri Bakanlığı) 27 Temmuz 1340 (1924) tarihli ve Posta Telgraf Müdüriyet-i Umûmî'sinin 374 sayılı tezkere ile sunduğu talimatname 25 Ağustos 1340 (1924) tarihinde İcra Vekilleri Hey'eti (Bakanlar Kurulu) tarafından 830/167-13 sayı ile kabul edilmiştir (CA, 1924b).

Radyo için en önemli adım, Şubat 1925'te 554 sayılı “*Telsiz Tesisi Hakkında Kanun*”un çıkarılmasıdır. Kanun ile Ankara'da büyük bir telsiz istasyonu inşası için 800 bin liralık bölümü 1925 yılında kullanılmak üzere toplam 2 milyon 250 bin liralık kaynak ayrılmıştır (Resmi Cerîde, 1925). 554 sayılı Telsiz Telefon Kanununun yürürlüğe girmesi ile hukuki altyapı tamamlanırken teknik yatırımlar da devam etmektedir. Telsiz istasyonu ve ülke dahilinde telsiz şebekesi tesisini öngören yasa uyarınca Ankara ve İstanbul'da kurulacak radyo istasyonlarının işletmesi için Posta Telgraf Telefon Müdüriyet-i Umûmiye'sinde bir komisyon oluşturulmuştur. Açılan ihaleye katılan beş firmadan üçü, komisyonca hazırlanan şartnamedeki özellikleri taşımadıkları için elenmiştir. Almanların Siemens firması ile Fransızların radyo şirketi arasındaki ihale yarışını Fransız TSF (Compagnie Générale de la Télégraphie Sans Fil) firması kazanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 34). İhalenin ardından Fransız Radyo şirketi TSF ile sözleşme yapılmıştır. 1 Mart 1926'da Ankara'da Babaharman'da (bugünkü adıyla Telsizler), telsiz telgraf çelik anten direklerinin temeli atılmış, aynı dönemde İstanbul'da Osmaniye'de (bugünkü adıyla Hasdal) verici yapımına başlanmıştır. Vericilerin inşası iki yıl sürmüştür. Başlangıçta her iki istasyondaki vericiler 5 KW'lık güce sahiptir.

Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi

Telsiz Tesisi Hakkında Kanunun çıkmasının ardından ilk radyo yayın girişimi Anadolu Ajansı tarafından yapılmıştır. Bu amaçla Anadolu Ajansının 1 Mart 1925 tarihli “*nizamnâme-i dahili*”sinin şirketin uğraş alanlarını belirten birinci maddesinin ilgili bölümüne bir başka değişikliğin yanı sıra, halkı aydınlatmak amacıyla “*telsiz telefonla haberler, nutuklar, konserler vermek ve verdirmek*” şeklinde bir cümle eklenmesi için Ticaret Bakanlığına başvurulmuştur. Bakanlık bu tüzük değişikliğini Bakanlar Kuruluna iletmış, “*İcra Vekilleri Hey'eti*” ise 31 Mayıs 1341 (1925) tarihli toplantısında değişiklik talebinin ilk bölümünü kabul ederken radyo yayını ile ilgili cümleyi “*tayyetmiş*”, metinden çıkarmıştır (CA, 1925).

Anadolu Ajansının doğrudan radyo kurması talebini reddeden Hükümetin başka hesapları vardır. Çok geçmeden, 6 Ocak 1926'da yine Anadolu Ajansının öncülüğünde, münhasıran radyo yayıncılığı ile uğraşacak Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi, Bakanlar Kurulunun onayı ile resmen kurulmuştur. Bazı kaynaklarda şirketin Türkiye İş Bankası ile birlikte Fransız TSF firmasının iştirakiyle kurulduğu ileri sürülmektedir (Doğaner, 2002 s. 377). Bu tez, o dönemde ABD İstanbul Başkonsolosluğu tarafından hazırlanan 27 Mayıs 1927 tarihli rapora dayanmaktadır (Arvas, 2018, s. 418). Oysa Fransız firması radyo istasyonlarının yayına hazır hale getirilmesi işini üstlenmiş, ancak yayın tekeline alan TTTAŞ'in ortakları arasında yer almamıştır. Şirket gerek kurumsal gerekse bireysel tüm ortaklarıyla milli bir

şirkettir. Şirketin kurumsal ortaklarından biri Türkiye İş Bankası, diğeri ise Anadolu Ajansı'dır.

Anadolu Ajansı'nın Türk Telsiz Telefon Şirketi'ne kurucu ortak olarak katılması Yönetim Kurulu'nun şirket tüzüğü'nün onaylanmasından üç gün önce yaptığı toplantıda aldığı kararla gerçekleşmiştir. Anadolu Ajansı Yönetim Kurulunun, Meclis-i İdare Reisi Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey'in başkanlığında üyeler Mardin Milletvekili Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Bolu Milletvekili Falih Rıfkı (Atay) ile Genel Müdür Alâeddin Bey'in katılımı ile 3 Ocak 1926 tarihli toplantısında alınan kararların ikinci maddesi bu konudur. Meclis-i İdare Reis Vekili Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey'in katılmadığı yönetim kurulu toplantısında alınan kararda, telsiz telefon tesisi ve malzemeleri ile ilgili olarak İçişleri Bakanının imzası ile Bakanlar Kurulu'na gönderilen sözleşmeye atıfta bulunulmuştur. Kararda şirketin hisse dağılımında İş Bankası ve Anadolu Ajansı'na düşen payların yüzde 40'ar olduğu, kalan yüzde 20 hissenin ise şahsî girişimcilerde bulunduğu belirtilmiştir. AA Yönetim Kurulu, Anadolu Ajansı "Meclis-i İdare âzalarından" Bolu Milletvekili Falih Rıfkı (Atay) Bey ile İstanbul Temsilcisi Edhem Hidayet (Akımsar) Beylerin Anadolu Ajansı'nu temsilen yeni kurulan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nde de yönetim kurulu üyesi olarak görev almalarına toplantıya katılanların oy birliği ile karar vermiştir.³

Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin kuruluşuna ilişkin "Nizamname-i Dahiliye" 6 Ocak 1926'da Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'nin (TTTAŞ) tüzüğü'nü onaylayan kararnamede şirketin amacı şöyle belirtilmiştir:

Telsiz telefon mürsile ve ahize istasyonları tesis, gece ve gündüz müteaddid defalar telli ve telsizle istihbaratı neşir, ilmî ve iktisadî neşriyat ile ahâlinin müktesebâtını tezyîd ve mûsikî terennümat ile halkın bedîî hissiyâtını ve ihtiyâc-ı san'atını tatmin ve umumî istima' (dinleme) salonları ve merkezleri tesis, hususi bir kurs ihdas ile telsiz telefonculuğu neşir ve tamim ve bu hususlara müteferri' bil umum muamelatı ve icabında telefonculuğa ve saireye aid diğere muamelat-ı ticariye ve sınaîye ve fenniyeyi îfa eylemek.

Bakanlar Kurulu, yapılan düzeltme ve düzenlemelerin ardından tüzüğü'nü aldığı son şekli 6 Ocak 1926'da yayınlanan 2994 sayılı kararname ile onaylamıştır. Onaylanan tüzüğe göre "Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi"nin merkezi Ankara, süresi 26 yıl, sermayesi 150 bin Türk Lirasıdır. Kararnamede bu sermayenin yüzde onunun temin olunduğunu bildiren banka mektubu ve itibar senedinin de incelendiği kaydedilmektedir. (CA, 1926a)

³ AA Meclis-i İdaresinin 3 Kânunusâni (Ocak) 1926 Pazar günü yapılan 36. içtimânda alınan kararların konumuzla ilgili ikinci maddesi şöyledir:

"Türkiye Cumhuriyeti dahilinde tesis olunacak olan telsiz telefon tesisat ve levâzımâtı hakkında Dahiliye Vekâlet-i Celîlesiyle imza ve Hey'et-i Vekîle'ye sevk edilen mukavelename mucibince %40 İş Bankası'na, %40 Anadolu Ajansı'na ve % 20 müteşebbislerine ait olmak üzere teşkil edilen Şirket'e Ajans nâmına Meclis-i İdare âzasından Bolu Mebusu Falih Rıfkı Bey ile Ajans'ın İstanbul Mümessili Edhem Hidayet Beyin, Telsiz Şirketi Meclis-i İdaresine âza intihabı müttefikane kabul edildi." (Anadolu Ajansı 1 numaralı Meclis-i İdare Karar Defteri)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın onayı Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'nın ve kabine üyelerinin imzasını taşıyan Başbakanlık kararnamesinden anlaşıldığına göre Ticaret Bakanlığı, şirketin "dahili nizamnamesinde" bazı "tadilat ve tashihat" yapmıştır.

Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketinin (TTTAŞ) açıklanan hisse dağılımında Yönetim Anadolu Ajansı'nın pay oranı yüzde 30 olarak kaydedilmiştir. Oysa Anadolu Ajansı TAŞ Yönetim Kurulunun bu konuda 3 Ocak'ta aldığı kararda bu oran yüzde 40 olarak belirtilmişti. Yine bu kararda adı yönetim kuruluna teklif edilenler arasında zikredilmemesine rağmen, TTTAŞ'nin kurucuları arasında Anadolu Ajansı'nı temsilen Siirt Milletvekili ve Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkan Vekili Mahmut (Soydan) Bey de yer almıştır. AA Yönetim Kurulu'nun Ajansı temsilen TTTAŞ yönetim kurulunda görevlendirdiği Falih Rıfki (Atay) Bey ise yeni şirkette şahsı adına hissedar olmuştur. Kanaatimizce kararnamede kastedilen düzenlemeler AA'nın hisse oranının yüzde 40'dan 30'a düşürülmesi ve Falih Rıfki'nin da katıldığı şahıs hisselerinin yüzde 10 daha artırılmasına ilişkindir. Büyük ihtimalle bu değişiklikte Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in etkisi vardır.

"Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi" adıyla kurulan şirketin kurumsal ortakları, 60.000,- TL'lik payla (yüzde 40) Türkiye İş Bankası ve 45.000,- TL'lik payla (yüzde 30) Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi'dir. Kurucu olarak İş Bankasını Umum Müdürü ve İzmir Milletvekili Mahmut Celal Bey (Bayar), Anadolu Ajansı'nı da Meclis-i İdare Reis Vekili ve Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) temsil etmektedir. Hisselerin yüzde 30'una tekabül eden kalan 45.000,- TL'lik pay ise Gümüşhane milletvekili Cemal Hüsnü (Taray), Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu üyesi ve Bolu Milletvekili Falih Rıfki (Atay) ve tüccar Sedat Nuri (İleri) arasında dağılmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 38).

TTTAŞ Yönetim Kurulu ise şu isimlerden oluşmuştur:

Başkan: Siirt Milletvekili ve Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkan Vekili, aynı zamanda İş Bankası'nın kurucularından Mahmut (Soydan),

İkinci Başkan: Bolu Milletvekili ve AA Yönetim Kurulu Üyesi Falih Rıfki (Atay),

Murahhas Âza: Sedat Nuri (İleri),

Üyeler: İş Bankası İstanbul Şube Müdürü Muammer (Eriş) ile Anadolu Ajansı İstanbul Temsilcisi ve Yönetim Kurulu Üyesi Edhem Hidayet (Akımsar).

Görüldüğü üzere, kuruculardan üçü milletvekilidir ve bunlardan ikisi Yönetim Kurulunda da görev almıştır. Gerek kurucu ve gerekse yönetim kurulu üyesi olarak şirkette görev alan kişiler aynı zamanda devrin iktidarına yakın isimlerdir.

Sermayesindeki payı yüzde 40'tan 30'a düşürülmesine rağmen Türk Telsiz Telefon Şirketi'nin yönetiminde etkin güç Anadolu Ajansı'dır. AA Yönetim Kurulu'nun ilk aldığı kararda yalnızca Falih Rıfki ve Edhem Hidayet Beylerin adı zikredilmesine rağmen İş Bankasını da temsil eden Mahmut (Soydan) Bey'in kurucu sıfatıyla yönetim kuruluna girmesi ile yeni şirketin üst yapısında AA ile bağlantılı kişi sayısı üçe çıkmış olmaktadır. Buradan

hareketle Türkiye’de radyoculuğun başlamasında AA’nın lokomotif rolü üstlendiği söylenebilir.

Kurulmasından yedi ay sonra Bakanlar Kurulu’nun 8 Ağustos 1926 tarih ve 3970 sayılı kararı ile Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketine 10 yıl süreyle Türkiye’de yapılacak radyo yayın imtiyazı verilmiştir (CA, 1926b).

TTTAŞ’ye 10 yıllık süre ile radyo yayın tekelini tanıyan “Türkiye Cumhuriyeti Havza-i Hükümeti Dahilinde Telsiz Telefon Mürsile ve Ahize İstasyonları İşletme Ruhsatnamesi”ne ilişkin sözleşme, Bakanlar Kurulunun onayından tam bir ay sonra, 8 Eylül 1926’da Ankara’da Anadolu Ajansı binasında imzalanmıştır. Sözleşmeye hükümet tarafından Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) ve Tekirdağ Milletvekili Mehmet Cemil Bey (Uybadın), Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi tarafından ise İş Bankasını temsilen Umum Müdür ve İzmir Milletvekili Mahmut Celal (Bayar), Anadolu Ajansı adına Meclis-i İdare Âzası ve Bolu Milletvekili Falih Rıfki (Atay) ve şirket ortaklarından tüccardan mühendis Sedat Nuri (İleri) imza atmışlardır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 37). Böylelikle TTTAŞ’ye radyo yayın imtiyazı için verilen 10 yıllık süre 8 Eylül 1926’dan itibaren başlamıştır.

Türkiye’de ilk radyo yayıncılığının devlet tarafından değil, özel tüzel kişiliği haiz bir şirket tarafından yapılmasının özellikle tercih edilmiş bir yöntem olduğu söylenebilir. Bunda dünya kamuoyundaki genel trende uyum sağlama düşüncesinin etkili olduğu kanaatindeyiz. Devlet eliyle yapılan yayınların “propaganda” olarak algılanmasını göz önüne alan o dönemin devlet ricalinin, böyle bir algının oluşmasını önlemek ve “tarafsızlık” görünümü vermek için daha önce BBC’de uygulanan böyle bir yöntemi tercih ettiği düşünülebilir. Yayıncı yapan şirket özel şirkettir ama elbette şirketin arkasında bir siyasi destek söz konusudur. Anadolu Ajansı’nın şirketleşmesinde de Ajansın daha tarafsız ve bağımsız bir yayın yapan kuruluş haline dönüştürülmesi düşüncesi etkili olmuştur (Bengi, 2012, s. 306). Tabii ilk haber ajansında olduğu gibi ilk radyoculuğun nasıl bir statü ile başlayacağı kararında devlet idaresindeki gücü ve otoritesi tartışılmaz olan Gazi Mustafa Kemal’in rolü önem arz etmektedir.

Radyonun Yayına Başlaması

Radyo vericilerinin sahibi olan Posta Telgraf ve Telefon İdaresi radyo yayınlarına da ev sahipliği yapmıştır. Önce İstanbul Radyosu 6 Mayıs 1927’de Sirkeci’deki Büyük Postaneden, kapı üzerine yerleştirilen cihazdan yapılan müzik yayını ile başlamıştır (Cankaya, 2000, s. 16). Postanenin radyoya ayrılan iki odasından biri stüdyo olarak kullanılmış, diğeri ise teknik oda olarak hazırlanmıştır. O zaman için henüz radyo alıcı cihazları yaygın değildir; postane binasından yapılan yayın hoparlörden dışarıya aktarılmaktadır.⁴ Ankara Radyosunun yayına ne zaman başladığı konusunda net bir bilgi yoktur. 1927 yılı Mayıs’ında yayına hazır hale

⁴ Cumhuriyet gazetesine göre ilk yayın 5 Mayıs’ta yapılmıştır. Akşam, İkdam ve Milliyet gazeteleri ise ilk yayının 6 Mayıs’ta yapıldığını bildirmişlerdir. İstanbul Radyosunun ilk çalışanlarından Meclis-i İdare Umumî Kâtibi (Yönetim Kurulu Genel Sekreteri) Eşref Şefik ilk yayının 5 Mayıs’ta yapılmasının kararlaştırıldığını ancak Eyüp mezarlığının altından geçen kabloların kurtlar tarafından kemirilmesi yüzünden meydana gelen aksama sebebiyle yayının bir gün sonraya kaldığını anlatmaktadır. Türkiye’de radyo yayınının başlangıcını 6 Mayıs 1926 günü olarak kabul eden TRT, her yıl 6 Mayıs’ı radyo günü olarak kutlamaktadır.

getirilen Ankara vericilerinin açılışının yapıldığı 18 Kasım 1927 düzenli yayınların başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir.

İstanbul Radyosunun 6 Mayıs 1927 Cuma gününe ilişkin ilk program akışı TTTAŞ Yönetim Kurulu Başkanı ve AA Yönetim Kurulu Başkan Vekili Mahmut (Soydan) Bey'in sahibi ve başmuharriri olduğu Milliyet gazetesinde yayınlanmıştır. Radyo program akışı, 7 Mayıs'ta da İkdam gazetesinde yer almıştır. Müzik ağırlıklı yayın akışında haberlere ayrılan 15 dakikalık sürede Anadolu Ajansı'nın haberleri yayınlanmaktadır.

Başlangıçta diğer gazeteler radyo yayınlarına gereken ilgiyi göstermemiştir. Bunda basın mensupları arasındaki meslekî rekabetin etkisi olabilir. TTTAŞ'nin Yönetim Kurulu Başkanı Mahmut Bey aynı zamanda Milliyet gazetesinin sahibi ve başyazarıdır. Dolayısıyla diğer gazeteler rakip durumundadır. Radyo yayın tekeli TTTAŞ'ye verilmiş olduğuna göre bir başka kişi ya da kuruluşun en azından on yıllık süreyle böyle bir faaliyete geçmesine imkân yoktur. Cumhuriyet gibi bazı gazeteler bu sebeple radyoya karşı mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Bu durum zaman zaman eleştirel boyutlara ulaşsa da basın, ilerleyen süreçte radyoya karşı duyarsız kalamamıştır. Hatta sadece İstanbul ve Ankara radyolarının değil, radyo cihazlarında dinlenebilen birçok ülkenin radyolarının program akışı gazetelerden duyurulmaya başlanmış, radyo için gazetelerde haftalık programların da yer aldığı sayfalar hazırlanmış, ayrıntılı radyo programı veren yayınlar çıkmıştır.

İstanbul radyosunun yayınları hem zaman açısından hem de çeşitlilik açısından oldukça sınırlıdır. İlk yıllarda yayın süreleri en fazla İstanbul'da 4,5 saat Ankara'da 3 saattir. Programlar teknik zorunluk sebebiyle akşam saatlerine sıkıştırılmıştır. Bunun sebebi de ilk yıllarda radyo yayınlarının telgraf haberleşmesinden arta kalan zamanlarda yapılmak durumunda kalınmasıdır. İmkânlar sınırlıdır, mekânlar yetersizdir. Ankara Radyosunun ilk stüdyosu Ulus'taki Ankara Postanesinin bir odasında oluşturulmuştur. Daha sonra Mızıka Okulu, Ankara Palas'ın alt katı gibi farklı mekânlara taşınan Ankara Radyosu, Opera ile Sıhhiye arasındaki, her yönü ile radyo için özel olarak yapılmış binasına taşınana kadar 9 yılda altı defa yer değiştirmek durumunda kalmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 77). İstanbul Radyosu da 31 Ocak 1934'te Sirkeci'deki Büyük Postaneden Beyoğlu'ndaki Abbassador barının üst katına taşınmış; bu yüzden bir gün yayın yapamamıştır. Radyo yayınları daha sonra Galatasaray Postanesinde hazırlanan stüdyodan gerçekleştirilmiştir.

Şirketin Mali Sıkıntısı

İşletme ruhsatnamesine göre TTTAŞ'nin başlıca iki gelir kaynağı vardır. Bunlardan birincisi, radyo sahiplerinden her yıl alınacak "*ruhsat bedeli*"dir. Bu bedel ev ve ticarethanelerdeki alıcı cihazlar için yıllık 10,- TL, resmî daireler ve hayır kurumlarındaki alıcılar için de 5,- TL olarak belirlenmiştir. Tahsilatı PTT yapacak ve bunun karşılığı olarak da gelirin yüzde 30'unu alacaktır. Ruhsatnamenin 18. maddesine göre abone sayısı 15 bini aşığında PTT, elde edilen gelirin yüzde 50'sine sahip olacaktır. Ayrıca gayri safi abone gelirlerinin yüzde 5'i telgraf merkezlerine aktarılacaktır. Şirket mali sıkıntıya girince bu oran

net gelir üzerinden hesaplanmış ve yüzde 2,5'e düşürülmüşse de 1933'te şirketin durumunun düzeldiği gerekçesiyle yeniden yüzde 5'e çıkarılmıştır.

Şirketin ikinci gelir kaynağı "*damga resmi*" dir. Bu vergi radyo alıcılarının fabrika çıkış fiyatının yüzde 25'i oranındadır. (Kocabaşoğlu, 2010, s. 62) Damga resminden elde edilen gelirin tamamı şirkete kalacaktır.

Yurtdışından getirilen radyo alıcılarının pahalı olduğu ve ancak gelir düzeyi yüksek olanlar tarafından alınabildiği o günlerde, şirketin geliri de sınırlı düzeyde kalmıştır. TTTAŞ, radyo alıcı sayısını artırmak ve yaygınlaştırmak amacıyla gazetelere ilan vererek radyo alıcısı satanları bir birlik oluşturmaya davet etmiş ayrıca kendi bünyesinde şirket hissedarların koyduğu 20 bin lira sermaye ile "*Telsiz Telefon Pazarı*" adıyla bir limited şirket kurarak doğrudan radyo satış işine de el atmıştır. Ancak İş Bankası ve AA ile Falih Rıfki, Cemal Hüsnü ve Sedat Nuri Beylerin ortaklığı ile kurulan, Kâzım Refik Bey'in yönetimindeki Telsiz Telefon Pazarı Limited Şirketi başarılı olamamıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 69).

Radyonun gelirlerinin yetersizliği sebebiyle şirket ilk yıllarda büyük zorluk yaşamış ve zarar etmiştir. Bu yüzden şirketin feshi bile söz konusu olmuş zaman zaman radyonun yayını kesilmiştir. Özellikle 1929 yılında yaşanan büyük mali bunalım yüzünden radyo Şubat'tan Temmuz'a kadar yayın yaşamamıştır.

Anadolu Ajansı Belgelerinde TTTAŞ

TTTAŞ kurulduğunda Anadolu Ajansı TAŞ'nin "*Meclis-i İdare Reisi*" Kars Mebusu Ağaoglu Ahmet Bey'di. Yönetim Kurulunun diğer üyeleri ikinci başkan Mahmut (Soydan), üyeler Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Falih Rıfki (Atay), Ruşen Eşref (Ünaydın), Alâettin Bey ve Edhem Hidayet Bey (Akımsar) Beylerdi. Anadolu Ajansı TAŞ'nin 20 Ocak 1928 tarihinde yapılan genel kurulunda yönetim değişmiş, yeni yönetim kurulu mütekit mirliva (emekli general) Cemal (Teoman) Paşa, İş Bankası Genel Sekreteri Ahmet Hamit Bey (Eseniş), Dr. Ali Vahit Bey (Yaşat), Müdür-i Umûmî (Genel Müdür) Alaettin Bey ve Ajansın İstanbul Mümessili Edhem Hidayet (Akımsar) Bey'den oluşmuştur. "*Meclis-i İdare Birinci Reisliği*" ne Cemal Paşa, "*İkinci Reisliği*" ne ise Ahmet Hamit Bey getirilmiştir. Anadolu Ajansı TAŞ'nin yeni yönetim kurulunda önceki heyette yer alan "*mebus gazeteciler*" yoktur. Türk Telsiz Telefon AŞ'nin kuruluşunda Yönetim Kurulu Başkanı olan Mahmut Bey ve şahsı adına şirketin ortağı olan Falih Rıfki Bey de artık AA Yönetim Kurulu üyesi değillerdir. Ajansın 1928 yılı başından itibaren Yönetim Kurulu kararları incelendiğinde TTTAŞ'ye karşı duygusal bakışın yerini daha gerçekçi bir bakışın aldığı gözlenmektedir. AA'nın yeni yönetimi eski yönetim kadar müsamahakâr değildir. Bu yaklaşımda TTTAŞ'nin finansal sıkıntılarının payı vardır. Kaldı ki bu dönemde AA'nın da mali açıdan durumunun iyi olduğu söylenemez. Üstelik AA üzerinde bir de kamu ilanlarının dağıtımı için yine AA tarafından kurulmuş olan fakat umulan başarıyı sağlayamayan İlanat Şubesi'nin zarar etmesinin getirdiği ilave bir yük daha vardır.

AA'nın 1927 yılını kapsayan 2 numaralı Yönetim Kurulu defteri kurum arşivinde bulunmadığı için bu döneme ilişkin gelişmeler yeterince incelenememiş, Ajans'ın geçtiği

haberlerle yetinilmiştir. Ancak 1928-1931 yılları arasında yapılan AA Yönetim Kurulu toplantılarının en önemli gündem maddelerinden birini TTTAŞ oluşturmuştur. 1928 Nisan'ında "telsiz telefon şirketinin vaziyeti" gündemi ile yapılan üç Yönetim Kurulu toplantısında TTTAŞ'nin, Ajans İstanbul Temsilciliğine gönderdiği rapor ele alınmıştır. 15 Nisan 1928 Pazar günü yapılan 32. toplantıda bu raporları incelemeye başlayan kurul, incelemesini ertesi gün yapılan 33. toplantıda da sürdürmüş ancak bir karar almamıştır. Rapor karar defterine eklenmediği için içeriği hakkında bilgi edinilememiştir. Bununla birlikte yönetim kurulunun üç kez toplanmasını gerektirecek kadar önemli konunun, şirket tüzüğünde yapılacak değişiklik olduğu, 30 Nisan Pazartesi günü yapılan 36. toplantıda alınan karardan anlaşılmaktadır. Kararda "Türk Telsiz Telefon Şirketi'nin hükûmete teklif edilecek muaddel şekli hakkında müdâvele-i efkâr edilmiştir" denilmektedir. Konu, 2 Mayıs'ta yapılan 37. toplantıda alınan kararlarla biraz daha belirginleşmiştir:

Türk Telsiz Telefon Şirketi nizamnâmesinin bazı mevâddının tâdili hakkında vukû bulan teşebbüsün müsbet bir neticeye iktirânı (yaklaşması) hükûmetçe şâyân-ı tetkik görülmesine binâen ve mevzu (konulan) sermayenin tasvîbini temînen devam-ı faâliyeti zarûrî görülmüştür. Binâenaleyh ileride hisse-i iştirakin tezyîdinde mahsubu yapılmak üzere şimdilik İstanbul İş Bankası'nda Telsiz Şirketi'ne küşad edilecek (açılacak) olan beş bin liralık krediye Anadolu Ajansı nâmına kefâlet edilmesine karar verilmiştir.

Bu karardan anlaşıldığına göre AA Yönetim Kurulunu üç toplantı boyunca uğraştıran, TTTAŞ'nin devam edip ettirilmemesini bile akla getirten esas mesele, şirketin bozuk mali yapısıdır. Şirket tüzüğünde değişiklik konusunda hükümetten olumlu sinyal alınınca şirketin devam ettirilmesine karar verilmiştir. Bu durumun AA Yönetim Kurulu kararına "devam-ı faaliyeti zaruri görülmüştür" şeklinde yansımaları, şirketin devamı kararında hükümet tarafından gelen telkinin etkili olduğunu düşündürmektedir. Anadolu Ajansı, TTTAŞ'nin İş Bankası'ndan alacağı 5 bin liralık krediye de kefil olmaktadır.

Anadolu Ajansı TAŞ Yönetim Kurulunun 3 Temmuz 1928 tarihli 68. toplantısında alınan kararların üçüncü maddesi de TTTAŞ ile ilgilidir. Buna göre hükûmete sunulan şirket sözleşmesinde yapılması planlanan değişiklikler konusunda İstanbul Temsilcisi ve Yönetim Kurulu üyesi Edhem Hidayet (Akımsar) Bey'e yetki verilmiştir.

AA Yönetim Kurulu, TTTAŞ ile ilgili gelişmeleri görüşmek üzere Ağustos ayında da 4 kez toplanmıştır. 9 Ağustos 1928 Perşembe günü yapılan 75. toplantıda İstanbul Temsilcisi ve Yönetim Kurulu Üyesi Edhem Hidayet Bey tarafından gönderilen TTTAŞ Yönetim Kurulu kararları değerlendirilmiş, konu ile ilgili görüşmelere 11 Ağustos Cumartesi günü yapılan 76. toplantıda da devam edilmiştir. Toplantıda alınan kararda açık olarak zikredilmemekle birlikte "keyfiyyetin Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umûmiyesiyle Şûrâ-yı Deolet'te takip ve intâci karargâr olmuştur" ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla ele alınan konu, TTTAŞ hakkında açılan iflas davasıdır. AA Yönetim Kurulu'nun 15 Ağustos Çarşamba günü yaptığı 79. toplantıda Genel Müdür Alâettin Bey, Yönetim Kuruluna TTTAŞ tüzüğünde yapılacak değişiklik hakkında PTT Genel Müdürlüğü ile yürüttüğü temaslar hakkında bilgi vermiş, durumun

Şûra-yı Devlet'e bildirildiğini aktarmıştır. 28 Ağustos 1928 Salı günü yapılan 84. toplantıda ise TTTAŞ'den gönderilen rapor ve Falih Rıfkı Bey'in telgrafı değerlendirilmiş, içerik hakkında bilgi verilmemiştir.

Ajans Meclis-i İdaresi'nin 1 Eylül 1928 Cumartesi günü yaptığı 85. toplantısında ise AA Yönetim Kurulu, TTTAŞ'nin gerçek durumu hakkında yerinden bilgi almak üzere Yönetim Kurulu İkinci Başkanı Hamit Bey ile Genel Müdür Alâettin Bey'in İstanbul'a gönderilmesini kararlaştırmıştır. Hamit Bey, İstanbul'daki incelemelerini tamamladıktan bir hafta sonra Ankara'ya dönmüş; Ajansın 8, 10 ve 13 Eylül'de yapılan Yönetim Kurulu toplantılarında İstanbul'da yaptığı temaslar ve TTTAŞ'nin genel durumu hakkında bilgi vermiştir. Ayrıntılar kararlara yansımamış olmakla birlikte konu şirketin mali durumudur. Nitekim 24 Eylül Çarşamba günü yapılan 95. toplantıda TTTAŞ'nin İş Bankası İstanbul Şubesinden alınmasını talep ettiği 6 bin liralık krediye AA'nın kefil olması kararlaştırılmıştır. 27 Eylül'de yapılan 96. toplantıda ise Genel Müdür Alâettin Bey'in TTTAŞ'de yaptığı incelemelerle ilgili İstanbul'dan gönderdiği mektup değerlendirilmiş, içerik hakkında bilgi verilmemiştir. Alâettin Bey, İstanbul'dan Ankara'ya döndükten sonra 1 ve 3 Teşrinievvel (Ekim) tarihlerinde yapılan 97 ve 98. toplantılarda yönetim kuruluna TTTAŞ'deki incelemeleri konusunda şifahi bilgi vermiştir.

AA Yönetim Kurulunun 8 Ekim 1928 Pazartesi günü yapılan 100. toplantısında 9 Eylül'de oluşan TTTAŞ Yönetim Kurulu'nun yeni Başkanı Hamdi Bey tarafından gönderilen mektup ele alınmıştır. Mektupta, daha önce yüzde 25'i ödenmiş olan şirket sermayesinin kalan bölümünün de 15 Ekim 1928 tarihine kadar şirket veznesine ödenmesi istenmektedir.

TTTAŞ'nin 150 bin liralık sermayesi içinde AA'nın payı 45 bin lira olduğuna göre Ajans'tan bir hafta içinde ödenmesi istenen tutar 33 bin 750 lira olmalıdır. Oysa Anadolu Ajansı'nın 1928 yılı toplam bütçesi 15 Mart 1928 tarihli Yönetim Kurulu Kararına göre 128 bin lira olarak belirlenmiştir. Bu bütçe içinde "*konsorsiyum hisse-i iştiraki*" adı altında ayrılan ödenek 24 bin liradır. Dolayısıyla Ajansın o tarihteki mali imkânları çerçevesinde bütçede kaynağı olmayan yüklü bir ödemeyi hem de bir hafta içinde def'aten yerine getirebilmesi mümkün değildir. 11 Ekim'de yapılan toplantıda TTTAŞ'nin mektubu değerlendirilmiş, "*bizzarur*" (zorunlu olarak) sermayenin kalan miktarının ödenmesi kabul edilmiş olmakla birlikte talep edilen miktarın peyderpey ödenmesi yolu seçilmiştir. Bu karar doğrultusunda "*bilâhare tediye edilecek yüzde yetmiş beşten*" mahsup edilmek üzere 13 Ekim'de 2 bin, 18 Ekim'de bin, 10 Kasım'da bin 500, 12 Kasım'da 30 bin küsur, 29 Kasım'da 4 bin ve 24 Aralık'ta da 3 bin küsur lira ödenmesi kararlaştırılmıştır. Miktarı belli olmayan küsurat dışarıda tutulursa TTTAŞ'ye ödenmesi kararlaştırılan meblağ, toplam 41 bin 500 lirayı bulmaktadır. Sermayenin yüzde 25'inin daha önceden ödendiği belirtildiğine göre bu durumda ya gecikme dolayısıyla faiz tahakkuk ettirilmiş ya da sermaye artırımına gidilmiş olabilir. 2 Mayıs tarihli AA toplantısında "*mevzu sermayenin tasdiki*"nden söz edilmesi bir sermaye artırımını çağrıştırmaktadır. Ancak bu konuda net bir bilgi yoktur. Bir başka ihtimal de başka borç ya da ödeme olabilir. Nitekim 29 Kasım'daki 4 bin liralık ödeme, TTTAŞ'nin talebi üzerine memur maaşları, vergi ve elektrik borcu için yapılmıştır. Bütçede yeterli kaynağı olmayan AA, 12

Teşrinisani (Kasım) 1928 tarihli Yönetim Kurulu kararı ile TTTAŞ'ye yapılan ödemelerle birlikte kendi harcamalarını da karşılayabilmek için İş Bankası'ndan 60 bin lira kredi çekmek durumunda kalmıştır.

Anadolu Ajansı'nın 22 Ekim'de 1928 tarihinde yapılan Yönetim Kurulu toplantısında TTTAŞ ile ilgili olarak İstanbul'dan gönderilen mektuplar değerlendirilmiştir. 8 Teşrinisani (Kasım) Perşembe günkü toplantıda ise İstanbul Temsilcisi Edhem Hidayet Bey tarafından düzenlenen ve TTTAŞ Yönetim Kurulunda okunan ve kabul edilen rapor değerlendirilmiştir. AA Yönetim Kurulu 22 Kasım'da yaptığı 127. toplantısında Yönetim Kurulu İkinci Başkanı Ahmet Hamit Bey'in İlanat Şubesi ve TTTAŞ ile ilgili önergesini ele almıştır. Ahmet Hamit Bey'in "*Anadolu Ajansı Meclis-i İdare Riyasetine*" sunduğu "*takrir*"in dördüncü maddesi TTTAŞ ile ilgilidir.

Her ne kadar kişisel düşüncelerini ifade ettiğini belirtse de önerge, bir süre önce Yönetim Kurulu'nun görevlendirilmesi ile Genel Müdür Alâettin Bey'le birlikte TTTAŞ'de incelemeler yapan Hamit Bey'in şirketle ilgili gözlemlerini yansıtmaktadır. Hamit Bey, TTTAŞ ile ilgili tespitlerinin başında "*şirketin iyi yönetilmediğini*" belirtmektedir. Önergede, ortaklık sebebiyle gerçekleştirilmek zorunda olduğu belirtilse de TTTAŞ'ye yapılan ödemeler yüzünden Ajansın beş bin lirayı bulan zarara uğradığı kaydedilmekte, bu zararın karşılanabilmesi ve kurumun bir "*felakete sürüklenmekten kurtarılması*" için geniş çaplı bir tasarruf politikası önerilmektedir. Durumun hükümete iletilmesini isteyen Hamit Bey'in TTTAŞ ile ilgili görüşü de oldukça nettir: *Mümkünse Ajans, TTTAŞ'deki hisselerini devrederek şirket ortaklığından ayrılmalıdır.*

Aynı zamanda İş Bankası Genel Sekreteri olan Ahmet Hamit Bey'in bu görüşleri, Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu'nu aylardır meşgul eden TTTAŞ ile ilgili tartışmaların bir özeti mahiyetindedir.

Bu arada TTTAŞ'nin 1929 Genel Kurulunun yeri ve tarihi tartışmalara yol açmıştır. İlk önce Genel Kurulun 9 Kânunuevvel (Ocak) 1929'da İstanbul'da yapılması planlanmış, buna ilişkin davet, 19 Kânunuevvel tarih ve 1218 sayılı ile Anadolu Ajansı'na gönderilmiştir. Ancak Ocak'ta yapılması planlanan bu toplantı şirketin merkezinin Ankara olması dolayısıyla gerçekleştirilememiş, toplantı Şubat ayına ertelenmiştir. TTTAŞ'nin tarihi ve yeri yeniden belirlenen Genel Kurulu ile ilgili olarak şirketten gönderilen mektup, AA Yönetim Kurulu'nun 1 Kânunusani (Ocak) 1929 Salı günü yapılan 133. toplantısında ele alınmıştır. Konu karar defterine, "*Telsiz Şirketi'nin heyeti umumiye içtimainın Şubat ayı içinde toplanacağına dair şirketten mevrut mektup kiraet edilerek celseye nihayet verilmiştir.*" şeklinde yansımıştır.

Ocak ayında yapılması planlanan toplantının ertelenmesi ve yeni toplantı ile ilgili ilanlar Milliyet Gazetesinin 4 ve 8 Ocak 1929 tarihli sayılarında yayınlanmıştır. Yeni genel kurulla ilgili ilanda biri olağan, diğeri olağanüstü iki toplantıdan söz edilmektedir. Olağan toplantının gündemi 1927 hesaplarının onaylanması, yönetim kurulunun aklanması, denetçi seçimi, yeni yönetim kurulu üyelerinin onaylanması ve "*hakkı huzur*"un belirlenmesidir.

Olağanüstü toplantının da iki gündem maddesi vardır: *İşletme ruhsatnamesinin tadili hakkında vaki olan müracaatın neticesi ve şirketin vaz'iyet-i maliyesi.*

AA İdare Meclisinin 7 Kânunusani (Ocak) 1929'da yaptığı 136. toplantısında TTTAŞ'nin para talebi ile ilgili mektubu görüşülmüş ancak konunun müzakeresi, sonraki toplantılara bırakılmıştır. AA Yönetim Kurulunun 27 Kânunusani (Ocak) 1929'da yaptığı 164 sayılı toplantısında ise Telsiz Şirketi aleyhine açılan iflas davası ele alınmış, durumun diğer hissedarlarla birlikte değerlendirilmesine karar verilmiştir. Bu arada TTTAŞ'nin mallarına Defterdarlığa olan borçlarını ödeyemediği için haciz konmaya kalkışılmıştır. TTTAŞ, 3 bin liralık borcunu ancak Haziran 1930'da ödeyebilecektir (Milliyet 1930, s. 3).

Anadolu Ajansı Yönetim Kurulunun 7 Şubat 1929 Perşembe günü yapılan 170 numaralı toplantısında ise 9 Şubat 1929 tarihinde Anadolu Ajansı binasında gerçekleştirilecek olan Telsiz Telefon Şirketi Genel Kurul toplantısına Anadolu Ajansı adına Genel Müdür Alaettin Bey'in katılması kararlaştırılmıştır.

Anadolu Ajansı Yönetim Kurulundaki değişim, Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi Yönetim Kuruluna da yansımıştır. Eylül 1928'de iş başına gelen TTTAŞ'nin Hamdi Bey'in başkanlığında, Muhsin, İsmail İsa, Vahit ve Necip Beylerden oluşan yeni Yönetim Kurulu Genel Kurul tarafından onaylanmıştır.

Genel Kurul toplantısının değerlendirilmesi ise Anadolu Ajansı Yönetim Kurulunun 14 Şubat 1929 Perşembe günü yapılan 173. toplantısında gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, Anadolu Ajansı binasında yapılan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi Genel Kuruluna katılan Genel Müdür Alaettin Bey'in açıklamaları dinlenmiştir. Alaettin Bey'in açıklamalarına göre TTTAŞ Genel Kurulu sonuçlanmamış, nihaî karar hükümet nezdinde yapılacak girişimlerden sonra alınmak üzere, toplantı ertelenmiştir. Konu, zor durumda bulunan şirkete devlet desteğinin sağlanmasıdır. Türk Telsiz Telefon Şirketinin yeni yönetim kurulu üyeleri mevcut şartlarda şirketin devam ettirilmesinin zorluğunu ifade ederek sözleşmede şirket lehine bazı değişiklikler yapılmasını istemektedirler. Hükümet de bu talebi Şûrayı Devlete (Danıştay) götürmüştür. Şûrayı Devlet'ten gelen görüş ise şirketin feshedilmesi şeklindedir. Konu şirket yetkililerine bildirilmiştir. Bu yüzden Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ile yapılacak görüşme önem arz etmektedir.

TTTAŞ Genel Kurulu'nda alınan hükümet yetkilileri nezdinde girişimlerde bulunulmasına yönelik kararlar ilgili gelişmeler, AA Yönetim Kurulu'nun 16 Şubat 1929 Cumartesi günü yapılan 174. toplantısına Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ve dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Bey (Kaya) ve Maliye Bakanı Şükrü Bey (Saracoğlu) ile yapılan görüşmeler yansımıştır. Bu görüşmeler sonunda şirket sözleşmesinde değişiklik yapılması konusundaki talebe onay verilmiş, ayrıca hükümetten, şirkete 40 bin lira yardım yapılması konusunda söz alınmıştır. Şirket Yönetim Kurulu Başkanı ve Müdürü Hamdi Bey de Ankara'dan İstanbul'a döndükten sonra yaptığı açıklamada 40 bin liralık desteği teyit etmiş, ancak ödemenin Haziran ayında yapılacağını bildirmiştir. Hamdi Bey'in açıklamalarına göre hükümet, TTTAŞ'nin durumunu düzeltebilmesi için nakdî yardımın yanı sıra, PTT vasıtasıyla

TTTAŞ'den alınan yüzde 30'luk paydan ve telsiz istasyonları için alınan kira bedelinden vazgeçmiştir. Ayrıca, alıcı sayılarının artırılması ve radyo yayınlarının yaygınlaşması için de yardımda bulunacaktır (Milliyet 1929, s. 1) Bu arada kaçak radyo kullanımının önlenmesi için ağır cezai yaptırımlar getiren yeni bir kanun hazırlığından söz edilmişse de bu gerçekleşmemiştir.

Şirketin ilk Yönetim Kurulu Başkanı Mahmut Bey'in sahibi olduğu Milliyet gazetesinin 12 Şubat 1929 tarihli sayısında yer alan TTTAŞ genel kurulu sonuçlarına ilişkin haberde "şirketin feshedilmesi ihtimali kuvvetlidir." şeklinde bir yorumda bulunulması dikkat çekicidir.

Gelişmeler üzerine Anadolu Ajansı 18 Şubat 1929'da bir haber geçerek, TTTAŞ ile ilgili olumsuz söylentileri yalanlamıştır. Haberde hükümetin "şirketi takviye ve himaye etmeye" karar verdiği belirtilmektedir.

Zor durumda olan sadece Türk Telsiz Telefon AŞ değildir. Anadolu Ajansı TAŞ de mali sorunlar yaşamaktadır. Bir yandan İlanat Şubesinin zararları ile de uğraşmak durumunda olan AA, TTTAŞ'ye olan mali yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmaktadır. TTTAŞ de zaman zaman yapılan sübvansiyonlara rağmen kendini çeviremez hale gelmiştir. Falih Rıfkı'nın, anılarında Anadolu Ajansı'nın bütçesini güçlendirmek için radyo imtiyazı işine girdiklerini (Atay, 2011, s. 674) ifade etmesine rağmen TTTAŞ, iki yılda katkı sağlamak şurada dursun, Ajansın üzerinde bir yük haline gelmiştir. Anadolu Ajansı, hem kendi finansman sıkıntısını gidermek hem de Türk Telsiz Telefon AŞ'ye destek olmak amacıyla Haziran ayında ödenmek kaydıyla Şubat 1929'da Osmanlı Bankasından 20 bin lira borç almak durumunda kalmıştır. Alınan paranın yarısı olan 10 bin TL, TTTAŞ'ye ödenecektir. Böylece AA'nın TTTAŞ'ye olan sermayeden kaynaklanan borcunun sıfırlandığı ifade edilmektedir. Oysa bu amaçla daha önce de 41 bin 500 lira ödenmişti. 10 bin lira ile birlikte 51 bin 500 lirayı bulan ödeme AA'nın toplam hisse bedeli kolan 45 bin lirayı aşmaktadır. Dolayısıyla AA'nın ödenmemiş sermayesinin dışında TTTAŞ'ye başka ödemeler de yaptığı anlaşılmaktadır.

Bu arada Anadolu Ajansı'nın, "üzerindeki TTTAŞ yükünden kurtulmanın yollarını arama" şeklinde değerlendirilebilecek gelişmeler yaşanmıştır. AA Yönetim Kurulunun 16 Temmuz 1930'da aldığı kararda "T. Telsiz Şirketinin yıl içinde likidite edilmesi"nden söz edilmektedir. Şirketin ya da en azından AA hisselerinin devri söz konusudur. Nitekim AA hisselerine bir yabancı kuruluş talip olmuştur. 19 Temmuz 1930 tarihli Yönetim Kurulu toplantısında "İhsan Cemal Bey'in T. Telefon Şirketi hakkında teklif yapan ecnebi grubu ile temas etmesi ve şimdiye kadar yapılmış olan müzakerat hakkında tetkikatta bulunması için memuren İstanbul'a hareketi"ne karar verilmiştir. Yabancı kuruluşla müzakerede Anadolu Ajansını temsil eden İhsan Cemal (Karaburçak) Bey o tarihte PTT İşletme Müdürüdür. İhsan Cemal Bey, 1933'te AA'da başmuharrir olmuş, 40'lı yıllarda Ajansın Bükreş Temsilciliğini yapmıştır.

AA Yönetim Kurulu kararında bu yabancı kuruluşun hangi şirket olduğu ve görüşmenin nasıl sonlandığına dair bir bilgi yoktur. Basında bu şirketin Hollanda firması Philips olduğuna ilişkin haberler yer almıştır.

1929 ekonomik bunalımı her alanı olduğu gibi Anadolu Ajansını da maddi olarak sarsmıştır. Üstüne üstlük zarar ettiği için Telsiz Telefon Şirketi de AA'nın mali durumuna olumsuz etki yapmıştır. Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu TTTAŞ'nin getirdiği yükü hafifletmek ve Türk Telsiz Telefon AŞ'nin iflası ihtimaline karşı tedbir alabilmek amacıyla büyük bir fedakârlığa imza atmış, çareyi kendi personelinin ücretlerinde geçici süre indirim yapmada ve bazı personelin işine son vermede bulmuştur.

17 Temmuz 1930 tarihli Yönetim Kurulu kararıyla 1 Ağustos 1930 – 31 Aralık 1930 tarihleri arasında geçerli olmak üzere personel maaşlarında seyyanen yüzde 25 oranında indirim gidilmiştir. Yönetim Kurulu adil bir davranış göstermek amacıyla önce kendi maaşlarında indirim yapmıştır. Bu arada 150,- TL maaşlı mütercim Burhan Asaf Bey (Belge), 170 lira maaşlı servis memuru Hulki Bey ile ilgili kararda adları belirtilmeyen 110 lira maaşlı evrak memuru ve 40 lira maaşlı hademenin işlerine son verilmiştir. Amaç, beş aylık sürede 2 bin 500 lira tasarruf sağlamaktır. Bu karar Telsiz Telefon şirketindeki gelişmelerin normalleşmesi üzerine Ekim ayında kaldırılmış, yapılan kesintilerin de iadesi kararlaştırılmıştır. Ancak personel çıkarmalar konusunda alınan kararlar geçerliliğini korumuştur.

TTTAŞ bir yandan yabancı heyetle görüşmeleri sürdürürken, AA'nın katkılarının ardından yeniden yayın yapabilecek duruma gelmiştir. Bu gelişmeye rağmen TTTAŞ, AA için hâlâ bir sorundur. Bu durumu AA Yönetim Kurulu'nun, Cemal Paşa'nın başkanlığında Ali Vahit, Hamit, Edhem Hidayet ve Genel Müdür Muvaffak (Menemencioğlu)'nun⁵ katılımıyla yaptığı 1931 yılı bilançosunun ele alındığı Mart ayı toplantısında bu konuda bir rapordan söz edilmiş, ancak raporun içeriği hakkında bilgi verilmemiştir. 21 Mart 1931 tarihinde yapılan Genel Kurula sunulan Faaliyet Raporunda TTTAŞ'ye ilişkin herhangi bir bilgi yer almamıştır. Sorunlar Genel Kurul sonrasında da devam etmiştir. AA Yönetim Kurulunun, 5 Temmuz 1931 günü yapılan Haziran ayına ilişkin toplantısında alınan kararlar, Osmanlı Bankasına olan 20 bin, İş Bankasına olan 47 bin liralık borç kapatılmış; bununla birlikte yeni kredi talebi ile ilgili olarak Genel Müdürlüğe yetki verilmesi kararlaştırılmıştır.

TTTAŞ Anadolu Ajansı üzerinde bir kambur haline gelince Ajans, ortaklıktan ayrılmasa da şirkete olan desteğini en aza indirmiştir. Her ne kadar Yönetim Kurulunda Anadolu Ajansı temsilcisi olsa da sanki 1931'den sonra TTTAŞ, AA açısından adeta yok sayılmıştır.

TTTAŞ'nin Son Dönemleri

Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi, Philips şirketinin desteğinin ardından 1930-31 yıllarını Kocabaşoğlu'nun deyimiyle "*yaşama ve kendini kabul ettirme*" dönemi olarak geçirmiştir. 1932 yılında biraz toparlanmışsa da şirketin 200-400 liralık sembolik kârlar elde

⁵ Alaettin Bey'in geçirdiği rahatsızlığının ardından vefat etmesi üzerine Genel Müdürlüğe 1931 yılı başında "*Menemencizade Muvaffak Bey*" atanmıştır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Saruhan (Manisa) üyesi olan Muvaffak Bey, 1940'lı yıllarda Dışişleri Bakanlığı yapan Numan Menemencioğlu'nun ağabeyidir.

ettiği dönem iki yıl sürmüş ve TTTAŞ 1935 yılını 130 bin 96 lira gibi önemli miktarda zararla kapatmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 65).

Şirketin zarar etmesi üzerine radyo işletmesinin devrine ilişkin söylentiler yeniden çıkmış, basında radyo alanında dünyaca ün yapmış bir şirketin hükümete müracaat ederek TTTAŞ'nin imtiyaz süresinin dolmasından sonra radyoya talip olduğuna ilişkin haberler yer almıştır.⁶ TTTAŞ'nin o dönem yöneticisi olan İş Bankası Temsilcisi İsmail İsa böyle bir başvurudan haberdar olmadığını ifade ederek, *"Herhangi bir sosyete hükümete bu şekilde müracaatta bulunabilir. Bizim imtiyaz müddetimizin bitmesine daha bir seneye yakın zaman vardır. Bu müddet arasında şirketin Meclis-i İdaresi toplanarak imtiyazın tahdidini hususunda hükümete yeniden teklif yapılması için görüşecektir."* demiştir (Akşam, 1935a, s. 2). Zarar etmesine rağmen şirketin imtiyazının devam edeceği yolundaki beklenti hükümetin, radyonun varlığını milli bir kuruluş olarak sürdürmesi konusundaki tutumundan kaynaklanmaktadır. Ancak hükümetin başka hesapları vardır. PTT'nin bağlı olduğu Nâfia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı) TTTAŞ'nin imtiyaz süresinin dolmasından sonra radyonun devlet tarafından işletilmesi için çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmaların üç yıl öncesinden, Marconi firmasına yaptırılan vericilerin güçlendirilmesi işi ile başladığı söylenebilir. Ankara ve İstanbul vericilerinin güç ve kapasiteleri artırılacak, radyonun daha geniş bir alanda dinlenilmesini sağlayacak yatırım yapılacaktır. İnşasına Haziran 1937'de başlanan vericiler Temmuz 1938'de yayına hazır hale getirilmiştir. Bütçeden ayrılan kaynağa ek olarak İstanbul Telefon İdaresinin gelirlerinden yapılan aktarmalarla maliyet 1 milyon 735 bin 710 lirayı bulmuştur (Kocabaşoğlu 2010, s. 190). Bu arada radyo yayınlarını *"düzene koymak ve daha yararlı hale getirmek"* üzere Matbuat Genel Müdürlüğü'nde her bakanlıktan bir temsilcinin yer alacağı bir *"radyo komisyonu"* oluşturulmuştur (Akşam, 1935b, s. 2).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, şirketin sözleşme süresinin son yılında 1 Kasım 1935'te Millet Meclisi'nin 5. Döneminin ilk birleşiminde yaptığı konuşmada *"Ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu gibi, arsulusal (uluslararası) ilgiler bakımından da yüksek değeri belli olan radyo işine önem vermemiz çok yerinde olur."* demiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935). Bu sözleriyle Atatürk, başından beri desteklediği radyo işinin daha iyi bir şekilde yapılmasını isterken, sanki bir yıl önceden, bu işin devlet eliyle yürütüleceğinin sinyalini vermiştir.

TTTAŞ adına, sözleşme süresini uzatabilmek için çeşitli girişimler yapılmışsa da bunlar sonuçsuz kalmış; vericilerin asıl sahibi olan PTT'nin İstanbul Başmüdürlüğü, Nâfia Vekâletinin (Bayındırlık Bakanlığı) talimatıyla sözleşme süresinin dolmasını bile beklemeden, 4 Eylül 1936'da İstanbul Radyosuna el koymuştur. Radyonun bundan böyle PTT tarafından işletileceği radyo yayınıyla da duyurulmuştur. Bununla birlikte radyo yayını 4 gün daha TTTAŞ tarafından yapılmış, ancak yayın süresi 3 saate düşürülmüştür. Türkiye'de ilk

⁶ Haberlerde şirket adı verilmemiştir. Ancak o dönemde Philips şirketi zaten devrededir. Hükümetin 1933 yılında yaptığı teklifle vericileri güçlendiren Marconi firmasının bu işi üstlenmesi, radyo işletmeciliğine de talip olduğu yorumlarına yol açmış olabilir. Bu arada otomobil şirketi Ford'un da radyo ile ilgilendiğinden söz edilmiştir. (Vakit, 1930, s. 4)

radıyoculuğun başlangıcı olan “şirket dönemi” 9 Eylül 1936’da kesin olarak sona ermiş; 10 Eylül’den itibaren özel radyo işletmeciliğinin yerini kamu işletmeciliği almıştır.

Bu gelişme karşısında TTTAŞ, 10 Haziran 1937 Perşembe günü yapılan genel kurulda şirketin tasfiyesini kararlaştırmıştır. Kararın gerekçesi, “işletme imtiyazının süresinin bitmesi, radyonun hükümetçe idaresinin kararlaştırılması” ve şirketin bundan sonra “iştiğal edecek” bir konusunun olmamasıdır. Şirketin pay sahiplerinden Falih Rıfki Atay’ın başkanlığında yapılan hissedarlar toplantısında (genel kurul) tasfiye işlerini yürütmek üzere İş Bankası adına İsmail İsa Bey, Anadolu Ajansı adına da Muvaffak Sunal görevlendirilmiştir (Resmî Gazete, 1937).

Tasfiye Halinde Anonim Şirket durumuna gelen TTTAŞ’nin hissedarları, Tasfiye Masası memuru tarafından 17 Nisan 1942’de olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. Toplantıya Anadolu Ajansı’nı temsilen Yönetim Kurulu tarafından, Muamelat ve İktisadi Servisler Müdürü Cemal Ökten görevlendirilmiştir. Bu konuda bir rapordan söz edilmekle birlikte raporun içeriği hakkında bilgi verilmemiştir. Genel Kurul sonuçlarına ilişkin olarak Yönetim Kurulu’nun sonraki kararlarında da herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte tasfiye memuru tarafından Genel Kurula sunulmak üzere hazırlanan raporda şirketle ilgili Genel Kurul ve Yönetim Kurulu Kararları dahil en gerekli bilgilere dahi ulaşılamadığı belirtilmiştir (Kocabaşoğlu 2010, s. 52). Tasfiye işlemi 1949 yılına kadar sürmüş, Türkiye’de radyoculuğu başlatan ilk kuruluş unvanını taşıyan Türk Telsiz Telefon AŞ, bu tarihten sonra tümüyle sahneden çekilmiştir. Bu Genel Kurula başkanlık eden Falih Rıfki Atay, şirketin iflasını gayrimüslim halka anten hakkı verilmemesine bağlamaktadır:

Bu ilk şirket, İstanbul’da Türk olmayanlar da oturduğu için, bu şehir halkına anten hakkı verilememek yüzünden iflâs etmiştir. O devir radyoları şehir içinde bile yayımları antensiz alamayacak kadar zayıftı. Birkaç defa rahmetli Mareşal’e gitmişim:

- Olmaz. Anten olursa verici istasyonları da kurulabilir, casusluk olur, diyordu. Kendisine verici istasyonları bularak casusları yakalatan kontrol aletleri de olduğunu söylemişim. Hepsi boşuna idi (Atay, 2011, s. 674).

TTTAŞ serüveninden sonra radyo yayıncılığı, ilkin PTT, 1940’tan sonra da Matbuat Umum Müdürlüğü (Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Haber ve Ajans Özdeşliği

Türkiye’de radyo yayıncılığının başlamasından itibaren radyo haberleri Anadolu Ajansı’ndan sağlanmıştır. AA haberleri, hiçbir değişikliğe uğramadan radyo mikrofonlarından yayınlanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010, s. 97). Bu durum, radyo yayınının TTTAŞ’ten PTT’ye, oradan da Basın Yayın Genel Müdürlüğüne aktarıldığı dönemlerde de devam etmiştir. Başlangıçta bültenlerde “Anadolu Ajansı haberleri” olarak geçen ifade, zamanla “Ajans haberleri”ne dönüşmüş, halk arasında ise kısaca “Ajans” şeklinde söylenmeye başlamıştır. “Haber” kelimesi ile “ajans” kelimesi adeta özdeşleşmiş, radyodan haber dinlemek için “Ajansı dinlemek” ifadesi kullanılır olmuştur. Günümüzde de radyo ve televizyon kanallarında nostaljik şekilde haberlerden “Ajans” diye söz edilmekte, “Ajans” adlı haber programları hazırlanmaktadır.

İstanbul ve Ankara radyoları 30'lu yıllarda Anadolu Ajansı üzerinden yerel basına özel haber iletmeye başlamıştır. Radyoda son haberler 21.30'da verildikten sonra gazetelere yönelik haber yayını yapılmaktadır. Bu husus radyo program akışlarına, "Saat 22'den sonra Anadolu Ajansının gazetelere mahsus havadis servisi verilecektir" şeklinde yansımıştır. (Akşam 1935, 31 Kânunuevvel, 8) "Radyo gazetesi" olarak belirtilen servisle gazetelerin istihbarat ihtiyacını karşılama amacıyla verilen haberler, karşı tarafın not alabilmesini sağlamak için, günümüzdeki işitme engellilere yönelik haber bültenleri gibi spiker tarafından ağırlaştırılmış şekilde okunmaktadır. Bu servisle özellikle yerel basının güncel haberlere en hızlı biçimde ve maliyetsiz olarak ulaşabilmesi sağlanmıştır. Ancak dinleyip not alan açısından bir maliyet getirmeyen radyodan haber iletiminin, Anadolu Ajansı açısından belli bir bedeli vardır. Ancak bu bedel, yıllık 30 bin lirayı bulan telgraf hatlarından haber iletiminin maliyetinin onda biri kadardır. O yüzden Ajans, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün de onayı ile oluşturulan "radyo dikte servisi"ni telgrafla haber iletmeye yöntemine tercih etmiştir. Bu iş için Ajans bütçesinde 3 bin lira ödenek ayrılmıştır.

Ajans haberlerinin radyo kanalıyla basına iletilmesi, özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde daha fazla önem kazanmıştır. Bu dönemde milli güvenlik hassasiyeti dolayısıyla bir haber tekeli oluşmuş, özellikle dış haberler, Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından izin verilen ölçüde AA tarafından basın ve yayın kuruluşlarına aktarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı ortamında Türkiye'nin izlediği politikanın dış ülkelere de aktarılması amacıyla radyodan Arapça, Bulgarca, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Rumca haber yayınları başlatılmıştır. Hükümetin talimatıyla gerçekleştirilen bu hizmet için Anadolu Ajansı, personel takviyesi yapmıştır.

Özel Radyolar ve Radyo Anadolu

Radyo, 1 Mayıs 1964'te TRT'nin kurulması ile bu kuruma devredilmiştir. 1937'de başlayan radyodaki devlet tekeli 1992'deki fiilî durumun ardından 1993'te yapılan anayasa değişikliğiyle kaldırılmıştır. Bu dönemde Anadolu Ajansı yeni bir radyo deneyimine girişmiştir. Özel radyolara izin verilse de yasa gereği Ajans bunu doğrudan yapamamaktadır. Yasada buna imkân sağlayıcı düzenleme yapılması yönündeki girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu durumda Ajans, radyo yayıncılığını tıpkı TTTAŞ'de olduğu gibi Anadolu Radyo ve Görüntü Hizmetleri Anonim Şirketi (ARG) adı altında kurulan ayrı bir şirket eliyle gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. O dönemdeki mevzuata uygun olarak oluşturulan ARG'nin şirket yapılanmasında, kurucu kurum olan AA'nın hisse oranı yüzde 25'tir. Diğer hisseler ise çoğunluğu Anadolu Ajansı çalışanları olmak üzere özel kişilere dağıtılmıştır. ARG'nin faaliyet alanı ikiye ayrılmıştır. Görüntülü Haber Servisi ve Radyo. Radyo Anadolu adıyla 103.7 frekansından Ankara'ya dönük yayın yapan radyo, daha sonra İstanbul vericisini de kurmuş ve o bölgeye de yayın yapmaya başlamıştır. Ancak daha güçlü vericiler yayını bastıracağı için Radyo Anadolu İstanbul'da verimli dinlenememiş; Ankara'da ise özel bir dinleyicisi kitlesine ulaşmıştır. Haber ve müzik yayını yapmak üzere planlanan Radyo Anadolu'da önemli gelişmeler, müzik yayını durdurularak verilirken, her yarım saatte bir haber bülteni sunulmuştur.

Radyonun yeterli reklam gelirinin bulunmaması, o dönemde dijital altyapı gelişmediği için görüntü iletiminin oldukça pahalı olması ve özel televizyonların bu maliyeti karşılayacak ödemeler yapamaması gibi sebepler yüzünden şirket, beklenen başarıyı gösterememiştir. Böylece Anadolu Ajansı, ikinci radyo denemesini de sonlandırmak durumunda kalmış; radyonun frekansı ve teçhizatı TRT'ye aktarılmıştır. Ajans, 2003 yılında dijital altyapıya dayalı bir sistem kurarak görüntü iletimi hizmetini yeniden başlatmıştır.

Doğrudan radyo yayıncılığından çekilmekle birlikte Anadolu Ajansı radyolara dönük habercilik hizmetini aksatmadan sürdürmüştür. Özellikle yerel radyoların haber ihtiyacını karşılamak amacıyla daha düşük abonelik bedelleri ile radyolar için özel haber bültenleri hazırlanmıştır.

Sonuç

Türkiye'de profesyonel anlamda ilk Radyo yayını 6 Mayıs 1927'de başlamıştır. Bu yayını 10 yıllık süre ile yapma izni ve tekeli 6 Ocak 1926 tarihinde kurulan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'ne verilmiştir. Dolaylı olarak kamu destekli bir şirket olmakla birlikte Telsiz Telefon şirketi, özel tüzel kişiliğe sahip bir kuruluştur.

Türkiye'de ilk radyo yayını gerçekleştirmek için yaptığı ilk girişim Anadolu Ajansı tarafından yapılmıştır. Hükümet tarafından bu girişim kabul edilmese de sadece bu amaç için kurulan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin ortakları arasında Anadolu Ajansı da yer almıştır. 2020 yılında kuruluşunun yüzüncü yılını kutlayan Anadolu Ajansı, Türkiye'de ilk radyoculuk faaliyetine de öncülük etmiştir. Başlangıçta yüzde 40 hisse oranı ile Türkiye İş Bankası ile birlikte şirketin en büyük ortakları arasında planlanan Anadolu Ajansı'nın hisse oranı şirketin kurulması sırasında yüzde 30'a düşürülmüştür. Bununla birlikte ilk yıllarda TTTAŞ'nin yönetiminde Anadolu Ajansı etkin olmuştur. Kurulduğu yıllarda TTTAŞ yönetim kurulunun başkan ve başkan yardımcısı dahil üç üyesi aynı zamanda Anadolu Ajansı TAŞ yönetim kurulunun da üyesidir. Ayrıca TTTAŞ'nin merkezi olarak Anadolu Ajansı kabul edilmiş, radyo şirketinin ilk Genel Kurulları Ajans binasında yapılmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda Ajans Yönetim Kurulunda meydana gelen değişim TTTAŞ'ye de yansımış, şirketteki AA etkisi zayıflamıştır. Kuruluşundan beri yaşadığı mali kriz TTTAŞ'yi Anadolu Ajansı'nın üzerinde bir yük haline getirmiş, 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisi ile kendisi de finansal zorluklar yaşayan AA, sonunda TTTAŞ ile bağlantılarını asgari düzeye indirmek durumunda kalmıştır.

Anadolu Ajansı, TTTAŞ ile ilişkilerini rölantiye aldığı dönemde de kuruluşundan beri üstlendiği radyoya haber iletimini sürdürmüştür. Bu hizmet, radyonun devlet tekeline geçmesi sırasında da artarak devam etmiştir. Bültenlerin radyodan "Ajans haberleri" olarak aktarılması üzerine halk arasında radyo haber bültenleri "Ajans" olarak adlandırılmaya başlanmış, "Ajansı dinlemek" deyimini yerleşmiştir. Anadolu Ajansı'nın radyodan yayınladığı haberler özellikle yerel basın için bir haber kaynağı haline gelmiş, radyodan "dikte" servisi başlatılarak gazetelere haber yazdırılır olmuştur. Anadolu Ajansı'nın radyolara yönelik habercilik hizmeti 90'lı yıllarda özel radyoların kurulmasından sonra da devam etmiş,

özellikle yerel radyolara yönelik olarak kısa haber bültenleri hazırlanmıştır. Özel radyoların kurulmasından sonra kurulan “*Radyo Anadolu*” ile yeniden radyoculuğu denemek isteyen Ajans, maliyetleri karşılayamayınca bu deneyimden de vazgeçmiş, radyo frekansını TRT’ye devrederek, aslî işi olan haberciliğe dönmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye’de radyo yayıncılığının başlamasında ve gelişmesinde önemli bir rol üstlenen Anadolu Ajansı, doğrudan radyo yayıncılığından vazgeçmekle birlikte radyolara dönük özel bültenlerle Türk radyo yayıncılığına katkısını sürdürmektedir.

Kaynakça

Akşam, (1935a), 31 Kânunuevvel.

Akşam (1935b), 11 Eylül.

Anadolu Ajansı Meclis-i İdare (Yönetim Kurulu) ve Umumî Hey'et (Genel Kurul) Karar Defterleri (1926-1942).

Arvas, İ. S. (2018). Türkiye'nin Radyo ile Tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 4 (2), 406-428. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/611980>. Erişim Tarihi 25.09.2020.

Atay, F. R. (2011). *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Aziz, A. (2013). *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı*. İstanbul: Hiperlink.

Bengi, H. (2012). Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011). *Atatürk Yolu Dergisi*, 13 (59), 299-341.

Cankaya, Ö. (2000). *İstanbul Radyosu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [CA] (1924a) Bakanlar Kurulu Kararları 1920-1928, Kutu: 9, Gömlek: 22, Sıra: 17, 13.04.1924, 461/167-12.

CA, (1924b), K: 10, G: 41, S: 7

CA (1925), K: 14, G: 34, S: 7

CA, (1926a), K: 17, G: 83, S: 8

CA, (1926b), K: 20, G: 51, S: 11

Doğaner, Y. (2002). Atatürk Döneminde Radyo. *Türkler* 18, 377-382, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kocabaşoğlu, U. (2010). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri, İstanbul: İletişim Yayınları.

Milliyet (1929), 26 Şubat.

Milliyet (1930), 20 Haziran.

Öz, S. 2018. *Girişimcilik: Girişimcinin Seyir Defteri*, İstanbul: Hiper Yayın.

Resmi Cerîde (1924), 15 Recep 1342- 21 Şubat 1340/1924.

Resmi Cerîde (1925), 2 Şaban 1343, 26 Şubat 1341/1925.

Resmî Gazete (1937), 21 Haziran.

Tan (1935), 20 Eylül.

Türkiye Radyoları (2020), *TRT Akademi*. 5 (2), Ankara: 1-96.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi (1935), 6, 1 Kasım.

Tevhîd-i Efkâr (1923), 20 Mart.

Vakit (1930), 25 Haziran.

Yazıcı, Duygu (Derleyen) (2000). Alo Alo Muhterem Samiin, *Cumhuriyet Dergi*, 28 Mayıs.